

Kaavoitusarkkitehti
Päivi Airas
Maankäyttö ja aluehankkeet
kirjaamo@lahti.fi

Viite: Lausuntopyyntö 18.10.2021

Asia: Sairaalamäen asemakaavamuutos (A-2764), Harjukatu 46, 48 ja 50 sekä Loviisanpässinpuiston osa, luonnosvaihe 2

Lahden kaupunki on suunnittelemassa keskustan kaakkoispuolelle asemakaavamuutosta Saimaankadun ja Vesijärvenkadun sekä Hämeenkadun ja Harjukadun rajaamalle, Sairaalamäen alueelle. Kaavatyön tavoitteena on lisärakentamismahdollisuuden selvittäminen, Oikokatu 1:n käyttötarkoituksen muuttaminen vastaamaan nykyistä käyttöä sekä kaupungin pysäköintilaitos- ja keskustavision toteuttaminen ottamalla huomioon myös rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen tavoitteet. Pysäköintilaitoksesta on esitetty kaksi vaihtoehtoa, kokonaan maan alle sijoitettava paikoituslaitos (VE1) sekä osittain maan alle ja maan pinnalle sijoitettava parkkitalo (VE2). Asemakaavamuutoksesta on järjestetty ensimmäinen luonnosvaiheen kuuleminen maaliskuuhuhtikuussa 2021, johon museo on jättänyt lausuntonsa 19.4.2021.

Lahden museot / Päijät-Hämeen alueellinen vastuumuseo esittää otsikon asiasta pyydettyä lausuntonaan seuraavan:

Arkeologinen kulttuuriperintö

Suunnittelualueen länsireunalla sijaitsee Loviisanpässinraitti, vanhaan, kapearaiteisen junaradan pohjaan ja maaleikkaukseen tehty kevyen liikenteen väylä ja sitä ympäröivä kapea viheralue. Kyseinen rata on vienyt aikanaan Vesijärveltä Loviisaan ja se liittyy keskeisesti Lahden kehittymiseen teollisuuskaupunkina. Liikennöinti kapearaiteisella radalla alkoi vuonna 1900 ja päättyi 1960. Itse radasta ja sen rakenteista on nykyisin jäljellä enää maaleikkaus. Ratapohja on muutettu asfaltoiduksi kevyen liikenteen väyläksi ja Vesijärvenkadun puoleista leikkausta on muutettu varsin voimakkaasti. Ratalinjan alkuperäinen vaikutelma on kuitenkin säilynyt. Puistoalue on suojeltu nykyisessä kaavamassa kaavamerkinnällä VP/sm.

Edellä esitetyn perusteella ja viitaten 19.4.2021 antamaansa lausuntoon museo katsoo, että kyse on kaupunkikuvallisesti ja -historiallisesti merkittävästä, Lahteen olennaisesti liittyvästä kohteesta, joka tulisi säilyttää pitämällä vanha ratalinja ja sen maaleikkaus vapaana ja edelleen avoimena väylänä. Loviisanpässinraitti tulee huomioida Sairaalamäen asemakaavan muutostyössä ja sitä seuraavassa rakennushankkeessa siten, että maaleikkauksen alueelle suunnitellaan ja rakennetaan mahdollisimman vähän sitä olennaisesti muuttavaa. Kaavamuuosvaihtoehdossa 2 (15.10.2021) tämä on huomioitu Kaavamuuosvaihtoehtoa 1 (15.10.2021)

paremmin. Museo katsoo, että on puiston säilymisen kannalta merkittävää, ettei VP/sm kaava-alueesta lohkaista osaa suunniteltujen kerrostalojen istutusalueeksi.

Rakennuskulttuuri

Kansanopistorakennusta ryhdyttiin suunnittelemaan 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Opistorakennus valmistui vuonna 1903 Henrik Helinin arkkitehtitoimiston piirustuksin. Se sijoitettiin kauppalan kupeeseen, korkealle Juhakkalanmäelle. Tuon ajan kouluideologiaan kuului, että koulurakennukset sijoitettiin mahdollisuuksien mukaan mäelle, ikään kuin valvomaan ympäristöönsä. Lahden kansanopisto oli ensimmäinen kaupunkiympäristöön sijoitettu kansanopisto maassamme.

1900-luvun alkuvuosina oli jo hahmoteltu kasvavan Lahden suuntaviivoja, ja vuonna 1908 vahvistetussa asemakaavassa lyötiin lukkoon muun muassa Oikokatua koskeva linjaus. Kauppakatu, nykyinen Karjalankatu päättyy tässä kaavassa kookkaaseen aukioon, josta lähtee kaksi sädekatua. Opistorakennus esiintyy niistä toisen, Oikokadun pääteaiheena.

Opisto oli mäellään paikkakunnan korkein rakennus. Se oli myös Lahden ensimmäinen jugendia edustava kivirakennus ja maamme ensimmäisiä jugendin muotokieltä ilmentäviä koulutaloja. Rakennusta on laajennettu useita kertoja. Suurimmat laajennusvaiheet ovat Uno Alancon suunnittelema itäpääty, joka valmistui vuonna 1910 ja Elis Kaalamon suunnittelema länsipääty ja vanhan pohjoissiiven korotus vuonna 1927. Opisto koettiin jatkuvasti liian pieneksi ja käyttöön nähden tiloiltaan riittämättömäksi.

Rakennuksen keskeiset ominaispiirteet ja kerrostumat säilyivät 1980-luvun alkuun asti, jolloin ryhdyttiin laajoihin korjaus- ja muutostöihin. Opiston tilarakenne sekä tilojen käyttötarkoitukset muuttuivat suurelta osin. Muutokset keskittyivät sisätiloihin, joissa tehtiin uusia sisustusratkaisuja ja muutettiin muun muassa pintamateriaaleja ja väritystä.

Leimallista kansanopiston ympäristölle ovat aina olleet puutarhat ja peltoalueet. Opistorakennuksen rakentamisesta saakka opiskelijat ja opettajat ovat hyödyntäneet ympäristöönsä opetuksessa. Ajan saatossa alue jalostui peltoaukeista puutarhaksi. Puutarha palveli kansanopiston opetustarpeita tarjoamalla opiskelijoille viljeltäväksi maata, kasvihuoneen, hedelmätarhan ja marjapensaita. Puutarhaa käytettiin myös vapaa-ajan viettoon, sillä siellä oli lehtimaja sekä leikkipiha. Puutarhasta iso osa jäi vuonna 1962 sairaalan parkkipaikan alle, eikä opistolla ollut tämän jälkeen enää mahdollista käyttää sitä opetustoimintaan.

Vaikka opiston puutarha onkin vuosien saatossa muuttunut, on siitä jäljellä vielä arvokas omenapuutarha. Omenapuut ovat kasvaneet samalla paikalla 1910-luvun alusta saakka. Sotavuosina osa puista paleltui, mutta

lisää istutettiin sodan jälkeen opiston toiminnan palattua normaaliin. Omenapuut ovat suurimmaksi osaksi samoja. Puutarha on kuulunut kiinteäksi osaksi opiston toimintaa ja opistorakennuksen ympäristöä.

Vuonna 1910 kansanopiston itäpuolelle rakennettiin kunnallissairaala ja yksityinen synnytyssairaala, molemmat suunnitteli arkkitehti Uno Alanco. Samaan aikaan toteutettiin myös Loviisanradan ylittävä silta, Suomen ensimmäinen rautabetonisilta, joka yhdisti opisto- ja sairaala-alueen kaupungin keskustaan. Kunnallissairaalan puistoa alettiin istuttaa vuonna 1913, ja se viimeisteltiin kymmenisen vuotta myöhemmin. Vuonna 1951 sairaala sai itäpuolelleen keskuspesula- ja keittiörakennuksen, jonka suunnitteli kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen. Vuonna 1955 rakennettiin Suomen ensimmäinen kroonikojen hoitoon tarkoitettu sisätautisairaala kunnallissairaalan länsipuolelle. Suunnittelijana oli apulaiskaupunginarkkitehti Irma Kolsi. Sairaalapuistoa laajennettiin uuden sairaalarakennuksen ympäristöön. 1950-luvulla sairaalanmäelle, sairaalarakennusten itäpuolelle perustettiin myös laaja leikkipuisto viheralueineen.

Kunnallissairaalan alkuperäisiä rakennuksia ei enää ole. Synnytyssairaala korotettiin vuonna 1947, ja se riisuttiin jugendpiirteistään. Naistensairaala toimi talossa aina vuoteen 1970, jolloin sen toiminnot siirrettiin vasta valmistuneeseen kaupunginsairaalaan. Vanha synnytyslaitos on muutettu asuintaloksi vuonna 2015. Suunnitelmat laati arkkitehti Riitta Vesala.

Vuonna 1970 valmistui uusi kaupunginsairaala, jonka suunnitteli tunnettu sairaala-arkkitehti Helge Railo. 1950-luvun blokkisairaalaperiaatteella suunniteltu sisätautisairaala sai parikseen samoista lähtökohdista syntyneen vuodeosasto-osan, joka yhdistettiin sisätautiosastoihin matalin toimintaosastoja käsittävin siivin.

Kaava-alue on maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö, jonka arvotekijänä ovat muun muassa sen erilaiset ja eriaikaiset laitosrakennukset.

Rakennukset on mainittu erillisinä kohteina Lahden kulttuurihistoriallisia kohteita käsittelevissä inventoinneissa, jotka puolestaan muodostavat Lahden yleiskaavan arvokohdeluettelon. Kaava-alue sisältyy niin ikään Lahden modernin rakennuskannan inventoinnin keskusta-alueen arvoraajaukseen, jonka osatekijänä ovat rakennusten ohella eriaikaiset puistot, puutarhat ja vihervyöhykkeet.

Lahden kaupunginsairaala on laadittu rakennushistoriaselvitys vuonna 2012, tekijänä arkkitehti Jorma Latva. Kansanopiston rakennushistoriaselvityksen laati Arkkitehdit Mustonen Oy, ja se valmistui vuonna 2021. Selvitys täyttää rakennushistoriaselvitykselle asetetut vaatimukset. Kansanopiston selvityksestä käy laajasti ilmi rakennuksen historian lisäksi sisätilojen säilyneisyys ja muutokset, sekä opiston puutarha-alueen kehitys. Sairaalan rakennushistoriaselvitykseen ei vastaavaa puistoalueiden historiaosuutta sisälly.

Alue sisältyy myös Sairaalanmäki-Ursanharju -maisemaselvitykseen, jonka on laatinut Maria Silvast. Maisemaselvityksessä on analysoitu alueen maisema-arvoja. Sen sijaan puisto ja puutarha-arvojen analyysi suhteessa uuteen maankäyttöön puuttuu. Kaava-alueen viheralueiden historiasta ja säilyneisyydestä tulee laatia selvitys, jossa osoitetaan karttamuodossa viheralueiden nykyinen tila, jotta rakentamisen vaikutukset vihertilaan voidaan arvioida. Alueen puisto- ja puutarha-alueiden historia ja kehitys tulee ottaa huomioon aluetta suunniteltaessa.

Kaava-alue on tärkeä, ellei Lahden tärkein julkisten rakennusten keskittymä. Se käsittää merkittävästi erilaisia ja eriaikaisia kaupunkikuvallisia, rakennushistoriallisia, arkkitehtonisia ja kulttuurihistoriallisia ulottuvuuksia. Rakennukset ja niitä ympäröivät tilat, ennen kaikkea eri aikojen viheralueet ovat olleet toiminnallisesti ja visuaalisesti sidoksissa toisiinsa, ja niitä tulee arvioida kaavatyössä yhtä aikaa ja yhdenvertaisina. Edellä luetelluista syistä museo esittää myös julkisen taiteen huomioimista hankkeen yhteydessä.

Kansanopistorakennuksen kaupunkikuvallinen asema toisaalta Oikokadun pääteaiheena, toisaalta Vesijärvenkadulta käsin tulee ottaa huomioon suunnittelussa. Se on aikoinaan rakennettu kansansivistyksen symboliksi, mikä sen kaupunkikuvaan sekä ulko- ja sisäarkkitehtuuriin vaikuttavia kaavaratkaisuja punnittaessa tulee ottaa huomioon. Museo toteaa, että kaavaluonnoksessa on esitetty merkittäviä rakennusoikeudellisia vuosina 1996 ja 2014 voimaan astuneisiin kaavoihin nähden. Pysäköinnille varattu tila on kasvanut, ja vuoden 2014 paikoitustalon tilalle esitetään eri kaava vaihtoehdoista riippuen aikaisempaa laajempia maanalaisia paikoitustiloja, jotka vaikuttavat muun muassa alueen viherrakenteeseen. Myös kansanopiston tontille suunniteltujen asuintalojen rakennusoikeus on suuri verrattuna niiden ympäristöön. Opiston rakennushistoriaselvitys osoittaa, että asuintalojen rakennusoikeutta tulisi tutkia sijoitettavaksi muualle ja rakennusoikeuden määrää ja korkeutta tulisi analysoida.

Sairaalakompleksin, erityisesti sisätautisairaalan kaupunkikuvallinen merkitys on suuri, eikä museo puolla kaavavaihtoehdoissa esitettyä paikoituslaitoksen sisäänkäyntiä sairaalan jalustana toimivaan viherpenkereeseen. 1970-luvun sairaalan suojelumerkinnot ansaitsevat tulla arvioiduksi uudelleen sen muututtua terveyskeskukseksi. Museo esittää sille julkisivut suojelevia kaavamerkintöjä.

Synnytyssairaalan sr-1-merkintää tulee täsmentää vastaamaan korjausten jälkeistä nykytilannetta erityisesti sisätilojen suhteen. Myös kansanopiston suojelumerkintöjen huolelliseen täydentämiseen erityisesti sisätilojen osalta tulee varautua. Opiston rakennushistoriaselvityksen valmistuminen antaa hyvät edellytykset rakennuksen suojelumerkintöjen tarkentamiseen.

Pesula-keittiörakennuksen portaitkot ovat jääneet sr-2-merkinnän ulkopuolelle. Myös rakennuksen pihaa rajaava muuri tulee suojella kokonaisuudessaan. Nyt kaavavaihtoehdoissa muurin suojelumerkinnot vaihtelevat.

Ret-1, 2 ja 3 merkintöjen aiheellisuus ja sisältö pitää tutkia erikseen viherrakenteen historiakerrostumien näkökulmasta.

Kaavavaihtoehtojen arviointia helpottaa, jos alueelle suunnitelluista rakennuksista ja niiden massoista esitetään riittävät havainnekuvat. Museo esittää laadittavaksi havainnekuvia, joissa tutkitaan rakennusmassoja ja suunnittelualueita katutasolta käsin. Näin voidaan paremmin arvioida kaupunkikuvallisesti merkittävien näkymien säilymistä ja suunnitelmien toteutuskelpoisuutta.

Museo katsoo voivansa ottaa lopullisesti kantaa kaavavaihtoehtoihin vasta sitten, kun museon esittämät selvitykset on tehty.

Lahden museot / Päijät-Hämeen alueellinen vastuumuseo

tutkimuspäällikkö	Hannu Takala
tutkija, arkeologi	Esko Tikkala
tutkija	Roosa Ruotsalainen

Tiedoksi: Museovirasto, Hämeen ELY-keskus, johtava alueidenkäytön asiantuntija Annu Tulonen, kaupunkikuva-arkkitehti Armi Patrikainen